

Osmanlı Gazeteciliği ve Ahaliye Ulaşmak, Ahaliyi Görünür Kılmak: *Tasvir-i Efkâr* Örneği*

Dr. Öğr. Üyesi Gül Karagöz Kızılca

Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi
ORCID: 0000-0002-6569-5734

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda gazetecilik görece geç bir tarihte başlamıştır. Bununla birlikte, Osmanlı gazetecileri ilk günden itibaren büyük bir hevesle ahalinin sesi oldukları iddiasıyla gazete çıkarmışlardır. Tanzimat reformları çerçevesinde sözü verilen haklara dayanarak, ilk Osmanlı gazetecileri, Bâbâli'nin halkına karşı sorumluluklarını tanımlamaya çalışmışlardır. Aynı zamanda çıkarttıkları gazetelerle, Osmanlı ahalisine, söz konusu haklarını tanıtmışlardır. Bu çalışmada, ilk Osmanlı gazetecilerinin gazetecilik anlayışı ele alınmaktadır. Bunun için *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin Şinasi'nin yönetimi altında çıkan 1862-1865 yılları arasında odaklanılmıştır. Şinasi, geniş kitlelere ulaşmak için sade ve ulaşılabilir bir dille gazetesini çıkarmıştır. Makale, Şinasi yönetimindeki *Tasvir-i Efkâr*'ın, gazetecilik üslubuyla ve halkın haklarını savunarak Osmanlı ahalisini görünür kıldığını göstermeyi amaçlamaktadır. Şinasi, ardıllarına sıradan halkın dilek ve şikayetlerinin dillendirildiği bir gazetecilik mirası bırakmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Tasvir-i Efkâr*, Osmanlı gazeteciliği, Ahali, Tanzimat, Devletin yükümlülükleri

*Ottoman Journalism, Reaching Out, and Making the Commoners Visible:
The Case of Tasvir-i Efkâr*

Abstract

Journalistic activities started rather late in the Ottoman Empire. Yet, from the first day onwards, the Ottoman journalists enthusiastically published newspapers asserting to give a voice to commoners. Based on the promised rights of the Ottoman state's reform program called *Tanzimat*, the journalists of the first newspapers attempted to define responsibilities of the Sublime Porte to its public. Through newspaper publishing, journalists introduced their rights to the Ottoman commoners. This article explores how the first Ottoman journalists understand news publishing activities. It focuses on Şinasi's *Tasvir-i Efkâr* as its case study. To be able to reach public, Şinasi published *Tasvir-i Efkâr* with such an accessible and simple language. This article aims to show that through his journalistic style and by advocating the rights of public, Şinasi made the Ottoman *ahali* visible. He left a strong journalistic legacy through which public acquired new supporters to voice its demands and complaints.

Keywords: *Tasvir-i Efkâr*, Ottoman journalism, Commoners, Tanzimat, State's obligations

* Makale geliş tarihi: 14.04.2022
Makale kabul tarihi: 21.04.2022
Erken görünüm tarihi: 27.04.2022

Osmanlı Gazeteciliği ve Ahaliye Ulaşmak, Ahaliyi Görünür Kılmak: *Tasvir-i Efkâr* Örneği¹

Giriş

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, *Tasvir-i Efkâr*'da yer alan, Paris'te İmparator Napolyon'a suikast girişiminde bulunanların kimlikleri haberi, belki devletlerarası politikayı takip etmeyen sıradan Osmanlı halkının ilgisini çekecek nitelikte değildi.² Ancak dut ağacı yaprağının kurutulup, iç mekanlarda tahta kurularına karşı kullanılabilmesi ya da yaşanan uzun süreli kuraklığın su sıkıntısı yaratmaması için alınması gereken önlemler Osmanlı ahalisinin muhtemelen büyük çoğunluğu için dikkat uyandırıcı niteliktedir.³ Bu bilgilerin, henüz yeni yeni tanışmaya başladıkları gazeteler aracılığıyla, daha önce ulaşamayacak nicelikte insana ulaşması ve kamusallaşması da Osmanlı halkı için bir yeniliktir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gazetelerin ve gazeteciliğin bir meslek olarak ortaya çıkışı ve tanımlanması çabaları, gazetelerin ilk yayımlandığı coğrafya olan Batı ile kıyaslandığında geç bir döneme⁴, on dokuzuncu yüzyıla rastlamaktadır.⁵

- 1 *Tasvir-i Efkâr*, Binghamton Üniversitesi'nde yazdığım doktora tezinde (Karagöz Kızılcı: 2011) finansal kriz çerçevesinde incelediğim beş gazeteden biridir. Ancak bu çalışmada tezimde yararlanma fırsatı bulamadığım sayılar, haberler ve köşe yazılarını kullanarak ve mali krizden bağımsız *Tasvir-i Efkâr*'ın gazetecilik anlayışına odaklandım.
- 2 *Tasvir-i Efkâr*, 25 Şaban 1280 (4 Şubat 1864), No:168.
- 3 Tahtakurularına karşı dut yaprağı kullanılması için *Tasvir-i Efkâr*, 5 Cemaziyülevvel 1280 (18 Ekim 1863), No:137. Su sıkıntısını önlemek için devletçe alınan tedbirleri anlatan resmi duyuru için *Tasvir-i Efkâr*, 9 Cemaziyülevvel 1280 (22 Ekim 1863), No:138.
- 4 İlk gazetenin hangisi olduğu ve ne zaman çıktığı konusunda tarihyazımında tartışmalar sürmektedir. Modern gazetenin kökenleri düzenli ve haftalık yayınların çıktığı onyedinci yüzyılın ilk çeyreğine götürülmektedir. 1609'da Strasburg, Wolfenbüttel, Ausburg, Amsterdam gibi kimi Avrupa şehirlerinde haftalık gazeteler yayımlanıyordu. Bunları Avrupa ticaret yolları üzerindeki Berlin, Frankfurt, Köln ve Antwerp gibi şehirler izlemiştir (Thompson, 2010: 175-176).
- 5 Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk gazete 18. yüzyıl sonunda, 1793'te çıktıysa da bu gazete Fransız elçiliği tarafından çıkartılan, sınırlı sayılarda basılan ve

Bu durum yine de ilk Osmanlı gazetelerini daha önce siyasetten büyük ölçüde dışlanan ahaliye görünür kılma ve eş zamanlı olarak ahaliye ses verme yoluyla halkın siyasal bir aktör olarak kabulü için uğraşma çabasından alıkoymamıştır. Aksine, gazeteciliğin kimin için ve ne amaçla yapıldığını okuyucuya anlatmaya ilişkin çabalar özel gazetelerin basılmaya başlanması ile görünür hale gelecektir.

Osmanlıca basılan ilk özel gazete Agah Efendi tarafından 1860 yılında çıkarılan *Tercüman-ı Ahval*'dir (Gevgilili, 1983: 204-205). Gerek içeriği gerek etkisi ve daha da önemlisi devletten mali yardım almayı reddetmesi nedeniyle belki de ilk özel gazete olarak anılmayı hak eden ise İbrahim Şinasi tarafından 1862 yılında çıkarılan *Tasvir-i Efkâr*'dır.⁶ Gazetenin yayımcısı ve başmuharriri Şinasi üzerine önemli ve ayrıntılı çalışmalar bulunmakla birlikte (Ebüzziya Tefvik, 1973; Mermutlu, 2003; Ebüzziya, 1997), Osmanlı basın tarihi açısından özel önemde olan bu gazeteye ilişkin çalışmalar sınırlıdır. Sınırlılık, *Tasvir-i Efkâr* üzerine yapılan çalışmaların ağırlıklı bölümünün söz konusu gazete incelenmeksizin yapılan, yalnızca betimleyici, ansiklopedik bilgi verme çabasında ve bu bilgilerin de daha önce yapılmış birkaç temel basın tarihi çalışmasındaki bilgilerin yeniden sunulması ve dolayısıyla tekrarı olmaktan öteye geçemeyen niteliğinden kaynaklanmaktadır.⁷ *Tasvir-i Efkâr*'ı birincil kaynak olarak inceleyen çalışma ise tarih araştırmalarına kaynak olarak yazılması nedeniyle gazetenin içeriği hakkında önemli ancak genel bilgi vermekte, haberleri ve köşe yazılarını tarihsel ve eleştirel bir bağlamda değerlendirmemektedir (Hayta, 2002). Tarih çalışmalarında *Tasvir-i Efkâr*'ın "halkın sesi" olma iddiasına ilişkin bir fikir birliği bulunmakla birlikte (Seçmen, 1972: 57-58; Çavdar, 2007:26; Mardin, 1961: 267), söz konusu "ses" in gazetenin odaklandığı konu ve haberlerin araştırma sorunsalının merkezine ve çıkarıldığı

aslında adından da anlaşılacağı üzere bir tür haber bülteni niteliği taşıyan *Bulletin de Nouvelles*'dir. Bu bülteni daha başka Fransızca bülten ve gazeteler izlemiş ancak bunlar, beklenebileceği üzere, yayımlandıkları dil ve içerikleri itibarıyla belirli bir okuyucu kitlesine hitap etmiştir (Koloğlu, 2010:31). Gazetelerin Osmanlı tebaası içerisinde daha geniş kitlelere seslenen bir iletişim aracı olarak belirmesi için Osmanlıca (Arap alfabesiyle Türkçe) basımlarının yapılmasını beklemek gerekmiştir.

6 Ebüzziya Tefvik'in aktardığına göre, *Tasvir-i Efkâr*'ın ilk sayısı yayımlandığında Sultan Abdülaziz 500 altın bağışlamak istemiş ancak bu, Şinasi tarafından ihtiyacı olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir (Tarihsiz, C.1:237-238)

7 *Tasvir-i Efkâr* gazetesi hiç incelenmeksizin, yalnızca ikincil kaynaklara dayanarak üretilmiş ve neredeyse birbirinin aynı çalışmalar olmaları nedeniyle bu çalışmada söz konusu yazılar anılmayacaktır. Dayandıkları genel Osmanlı ve basın tarihi kitaplarından bazıları şunlardır: (İnuğur, 1993; Gerçek, 1931; Şapolyo, 1969; Akyüz, 1954: 397-405; Tansel: 1960).

dönemin toplumsal bağlamına yerleştirildiği çalışmaların eksikliği ve dolayısıyla gerekliliği açıktır.

Bu çalışmada, *Tasvir-i Efkâr*'ın çıktığı 1862'de henüz emekleme döneminde olan Osmanlı haberciliğinin gelişimini anlayabilmek için Şinasi'nin yönetimi altındaki *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin döneminin olaylarını ele alışını haberler ve kimi köşe yazıları ile tefrikalar üzerinden ancak tüm bunların hem Osmanlı ahalisinin⁸ hayatını şekillendirme hem de onu oluşturan toplumsal grupların sesini yansıtmaya çabaları temelinde ele alınacaktır. Dolayısıyla, bir taraftan da, *Tasvir-i Efkâr*'ın yayımlanmasıyla Osmanlı halkının sorunlarının ve isteklerinin bu gazete sayfalarında görünür kılınması yoluyla halkın devlet karşısında somutlaştırılması izlenecektir. Amaçlanan, İmparatorluğun Osmanlıca ikinci özel gazetesi olan *Tasvir-i Efkâr*'ın anlatmaya ve yerleştirmeye çalıştığı gazetecilik anlayışı hakkında kimi ipuçlarının elde edilmesidir. Ancak bu tür bir çaba sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan gazetecilik anlayışı hakkında fikir edinilebilir.

Çalışmanın ilk kısmında *Tasvir-i Efkâr*'ın basıldığı koşullar tarihsel bağlamı içerisinde ele alınacaktır. Gazeteyi ortaya çıkaran ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullara ilişkin çerçevenin incelenmesini, başmuharrir Şinasi'nin yönetimi altında *Tasvir-i Efkâr*'ın genel yayın politikasının tartışılması takip edecektir. Ancak çalışmada, 1862-1869 yılları arasında basılan gazetenin yalnızca Şinasi yönetiminde çıkartıldığı 1862-1865 yılları arasına odaklanılacaktır. 28 Şaban 1281 (27 Ocak 1865) tarihli 268. sayıdan başlayarak Namık Kemal gazetesinin baş yazarı ve yöneticisi olmuştur. Bu tarihten sonra maliye, dış ilişkiler, Avrupalı ülkelerin Osmanlı iç politikasına müdahalesi konularında yazılan haber ve yorumlarda Şinasi döneminde kullanılan dikkatli ton, yerini hükümetin daha açık ve yoğun bir biçimde eleştirildiği bir *Tasvir-i Efkâr*'a bırakmıştır. Eleştiri farkı kuşkusuz Namık Kemal'in gazetecilik anlayışından kaynaklanır. Bu çalışmada amaçlanan Şinasi'nin, belki de gazetesinin kapatılması kaygısından kaynaklı, hükümet politikalarına yönelik eleştirilerini belirli bir düzeyde tutarak nasıl bir gazetecilik anlayışı yerleştirmeye çalıştığını, kendinden sonra yayımlanacak gazetelere nasıl bir miras bıraktığını ve kendi gazetecilik yapma biçiminde halkın sesini konumlandırış yollarını anlamaktır.

8 *Tasvir-i Efkâr*'da halk terimini karşılamak üzere, dönemde yaygın kullanım biçimi olan, spesifik bir bölge halkı için ahali ve genel Osmanlı halkı için millet kelimeleri kullanılmıştır. Ancak her iki ifade ile de *Tasvir-i Efkâr*'ın hedeflediği Osmanlı halkını görünür kılmaktır. Dolayısıyla bu makalede, ahali, millet ve halk eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.

1. Tanzimat, Osmanlı Devlet Yapısının Dönüşümü ve *Tasvir-i Efkâr*

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Osmanlıca basının ortaya çıkışının itici gücünü iç ve dış faktörlerin bileşiminin İmparatorluğu dönüştürmesi ile açıklamak mümkündür. Şöyle ki Osmanlı'da basının ortaya çıkışı ve gelişimi, Bâbıalî'nin merkezileşme çabaları ile Avrupa devletlerinin emperyalist politikaları ve gelişen kapitalist ekonomilerine uygun yeni pazarlar bulma arayışı ile neredeyse eşzamanlı ve iç içe yaşanmıştır. Avrupa devletlerinin yeni pazar arayışları, Osmanlı İmparatorluğu'nun önce Fransızca basın ile daha sonra farklı dillerde yayın yapan gazeteler ile tanışması sürecini başlatacaktır. Bunu, Bâbıalî'nin merkezileşme politikalarının uzantısı ve tebaası ile yeni farklı bir biçimde iletişime girme çabası olarak gazetenin devlet tarafından basımı izleyecektir (Karagöz-Kızılca, 2016:74-77). Söz konusu çaba, okuma yazma oranının düşüklüğü -ki en iyi ihtimalle 19. Yüzyılın sonunda % 15'dir (Quataert, 2005:169)- ve gazetenin dilinin ağırlığı nedeniyle aracılı okuma pratiğini gerektirse de (Georgeon, 1999:71), yönetimin doğrudan yönettiklerine seslendiği Osmanlıca yayınlanan resmî gazete olan *Takvim-i Vekâyi*'nin 1831'de yayınlanması sonucunu ortaya çıkarmıştır (Yazıcı, 1983:18).⁹

Ancak Osmanlıca özel gazetelerin yayımlanışı için halkın 1860'da Agâh Efendi tarafından *Tercüman-ı Ahvâl*'in yayımlanışını yani Tanzimat dönemini (1839-1876) beklemesi gerekecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nda özel gazetelerin ortaya çıkışı ve giderek artan gazete sayısını İmparatorluğun mali ve iktisadi krizi, yaşanan savaş ve ayaklanmalar, siyasi ve toplumsal değişim ve devletin yeniden yapılanma süreci ile birlikte düşünmek gerekmektedir. Bu dönem, İmparatorluğun iflası ile sonuçlanacak mali sıkıntılar ama aynı zamanda bir yapısal dönüşüm dönemidir. Özünde bu sıkıntılar ve dönüşüm süreci Tanzimat'tan önceki elli yıllık dönemde görünür hale gelmiş (Cezar, 1986:74-76) ve Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında İmparatorluğun Avrupa borsalarından ve hiç de lehine olmayan koşullarda borç alması (Akar ve Al, 2003:5-11) ve 1875 yılına gelindiğinde ise iflasını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır (Birdal: 39-40).¹⁰ İktisadi sorunları da beraberinde getiren mali sıkıntılar, devletin niteliğinde de

9 Bununla birlikte ilk Osmanlıca gazete *Takvim-i Vekâyi* değil, Osmanlı valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından 1828'de Mısır'da yarı Osmanlıca yarı Arapça çıkarılan *Vakayi-i Mısriye*'dir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın bu gazete vasıtasıyla bürokrasinin farklı kademesindeki devlet çalışanlarıyla iletişim kurma çabasından Sultan II. Mahmud haberdardır. *Vakayi-i Mısriye* konusunda bkz., (Yazıcı, 1991:267-278).

10 Bu dönemde Avrupa borsalarından bir milyon dolar borç alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Genç, 2000:186-205 ve 211-225).

belirleyici bazı dönüşümleri beraberinde getirmiştir.¹¹ 1839 Tanzimat Fermanı ile somutlaşan bu dönüşüm, özünde devlet ve onun karşısında tebaanın yeniden tanımlanışı, karşılıklı hak ve yükümlülüklerin belirlenmesidir. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğunda, Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) tahta çıkışından itibaren, artan şekilde devlet ve toplum arasındaki ilişkileri karşılıklı haklar çerçevesinde tanımlayan ama aynı zamanda devletin artan merkezileşmesiyle Osmanlı halkının gündelik yaşamının kontrol ve gözetimini de kapsayan yeni bir yönetim anlayışı ile modern merkezi devlet anlayışının gündeme gelişi Osmanlı'da gazetelerin yayımlandığı dönem ile kesişmektedir.¹² Devlet ve bu süreçte vatandaşa dönüşmesi yolunda adımlar atılan tebaası arasındaki ilişkileri "modern" biçimde düzenleyen yeni yönetim anlayışı Gülhane Hatt-ı Hümayun'unda vergi, askerlik ve tebaanın can ve mal güvenliğinin sağlanması temaları çerçevesinde somutlaşmıştır. 1840, 1851 ve 1858'de yapılan çeşitli değişikliklerle Ceza Kanunname-i Hümayun'u çıkarılması ve 1858 Arazi Kanunu, eğitim, sağlık ve ulaşım politikasındaki değişiklikler, düzenlemeler ve bu alanlara yapılan yatırımlar; bürokraside standartlaşma; askerlik, güvenlik, seyahat, göç ve vergi alanına ilişkin düzenlemeler, Avrupa'da modern devlet anlayışının uzantısı olarak yaşananlara koşut biçimde, Osmanlı'da da değişmekte olan yönetim anlayışının birer işaretidir.¹³

-
- 11 Aslında Tanzimat dönemi ekonomisindeki sorunları büyük ölçüde belirleyen iki önemli gelişme hemen Tanzimat öncesi yaşanmıştır. Bunlardan biri askeri niteliklerini yitirmeleri ve gelişen savaş teknolojilerine uyum sağlayamamaları nedeniyle 1826 yılında lağvedilen Yeniçeri Ocağı ile birlikte loncaların ve esnafın, ironik bir biçimde devlet karşısında koruyucu gücünü yitirmesidir (Quataert, 1993:175-184). Bu durum, Osmanlı tüccar ve esnafının Avrupalı tüccarlar karşısında ayrıcalıklarına son veren Balta Limanı Ticaret Anlaşması'nın 1838 yılında imzalanmasının önünü açmıştır. Dolayısıyla, 1839 yılında Tanzimat ilan edildiğinde Osmanlı ekonomisini kırılgan kılan *laissez-faire* politikalar ve giderek derinleşen ekonomik ve mali kriz çoktan İmparatorluğu derinden sarsacak koşulları yaratacak durumdadır.
- 12 Bu merkezileşme ve reform sürecinde Osmanlı yönetim anlayışının değişimi, halkın gözetimi ve sosyal kontrolünün sağlanmasını belirgin hale getirmiş ve kurumlar bu çerçevede düzenlenmiştir. Bkz., (Kırlı, 2009:286)
- 13 Tanzimat döneminde yaşanan dönüşüme ilişkin çok sayıda önemli çalışma bulunmaktadır. Burada bürokrasinin, merkez ve taşra teşkilatının yeniden yapılandırılması, altyapı yatırımları, eğitim ve sağlık politikalarındaki değişime ilişkin tüm çalışmaları kapsamak mümkün olmadığından birkaç örnek vermek ile yetinilecektir. Bkz., bürokraside yaşanan değişim için (Findley, 1980; Akyıldız, 2012); seyahat ve göçün düzenlenmesi için (Turna, 2013); vergi konusundaki düzenlemeler için (Özbek, 2015); eğitim konusundaki değişiklikler için (Somel, 2010); iletişim altyapısında değişime örnek olarak karayolları konusu için (Özkan,

Tasvir-i Efkâr'ın da aralarında bulunduğu özel gazetelerin yayımlanmaya başladığı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Bâbüali, hem merkezileşmenin sağlanması hem de reformların uygulanabilmesi için daha fazla finansal kaynağa gereksinim duymaktadır. Bununla birlikte, yüzyılın başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun mali ve iktisadi yapısı iç ve dış sorunlarla sarsılmaya devam etmektedir. Bunlar arasında Memleketeyn (Eflak Boğdan) sorunu, Sırp isyanı (1804) ve sonrasında devam eden olaylarla tam özerkliğin kabulü (1829), Mora isyanı ile başlayan Yunan bağımsızlık hareketi, Vahabi isyanının Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yardımıyla bastırılması sonrası yaşananlar, Tanzimat'ın ilanı sonrası yaşanan huzursuzlukların doğurduğu ya da farklı nedenlerle Arapça konuşulan bölgelerde ve Anadolu'da ortaya çıkan isyanlar, Kırım Savaşı ve bu sırada alınan yüklü miktardaki ilk dış borç ve borcun getirdiği yükümlülükler bulunmaktadır ki sorunlar sıralananlarla sınırlı olmamakla birlikte yalnızca bunlar bile İmparatorluğu sosyal, siyasal, ekonomik ve finansal anlamda sarsmaya yeterlidir.¹⁴

Aynı zamanda 1826-1860 yılları arası, Osmanlı için serbest piyasa ekonomisi dönemidir. Bu dönemde Osmanlı esnafı, tüccarı, zanaatkarı liberal ekonomi modeline dayalı merkezileşme politikalarından olumsuz etkilenmiştir. *Tasvir-i Efkâr*'ın yayımlandığı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ise, Osmanlı'nın basın ortamını da etkileyecek olan, ekonomi ve mali yapı açısından 1860'dan itibaren 1908'e dek süren ikinci önemli dönem başlamıştır. Bu yıllar arasında Osmanlı yöneticileri, ithalattan alınan gümrük vergilerini yükseltip, bir önceki dönemde geçerli *laissez-faire* politikası ile çelişerek yerel imalatçılar için bazı koruma önlemleri almıştır (Quataert, 1994: 763). Korumacı siyasaların uygulanmaya çalışılması, merkezileşmenin uzantısı olarak ortaya çıkan ve Tanzimat ile giderek artan toplumun farklı gruplarındaki hoşnutsuzlukları giderme ve mali krizin etkilerini azaltma çabasının birer yansıması olarak değerlendirilebilir çünkü 1826-1860 arası liberal ekonomi siyasalarından olumsuz etkilenen meslek grupları korumacı ekonomi politikalarını savunmuşlardır.¹⁵ Her ne kadar bu dönemde ekonomik liberalizm baskın çıksa

2014); sağlık alanı için (Moulin ve Ülman, 2010); toprak meselesine ilişkin (Barkan, 1980); taşra teşkilatında yaşanan dönüşüm için (Reinkowski, 2017).

14 Sırp isyanı için örneğin bkz., (Aslantaş, 2007: 103-106); Mora isyanı, Yunan bağımsızlık hareketi, Vahabi isyanı ve sonrasında yaşananlara dair genel bilgi için (Akşin, 1997: 100-107); Tanzimat'a tepkiler, Anadolu'da isyanlar için (İnalçık, 2006: 127-150; Çadırcı, 2006: 151-158, Uzun, 2002:); Arapça konuşulan bölgelerde isyanlar için (Quataert, 1994:881-882); Kırım Savaşı'nın toplumsal ve siyasal yaşama etkileri için (Badem, 2010: 329-402).

15 Örneğin Donald Quataert, Halep'te Rum Patriğinin ve Hıristiyan tüccarın yetkililere verdikleri dilekçeyle kendi üretimleri tekstil ürünlerinde verginin azaltılmasını talep

da, 1860 sonrasında özel gazetelerin de toplum hayatına girmesiyle, Osmanlı ekonomik korumacılığının gerekliliği gazeteler tarafından ve halk adına dillendirilmeye başlanmıştır (Karagöz Kızılca, 2014: 342-345).

1860 sonrası dönemde, iktisadi kaynakların hem toplumu oluşturan farklı çıkar grupları hem de Bâbıali tarafından denetimi her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Bu nedenle hem devlet mekanizması içerisinde hem de toplumdaki çeşitli gruplar arasında İmparatorlukta refahın sağlanması ve devamlılığı, mali kaynakların sürdürülebilirliği ve ekonomik üretimin sağlanması ile bunların hangi gruplar arasında dağıtılacağı dönemin önemli kaygı konularındandır. Bununla birlikte, endişe yaratan yalnızca makro düzeyde iktisadi ve mali kaynakların bölüşümü, savaşlar, siyasal kavgalar, ayaklanmalar değil aynı zamanda ve belki de yaşanan büyük ölçekli değişim ve getirdiği sorunların daha yerel düzeyde Osmanlı toplumunu oluşturan bireylerin eğitimi, sağlık hizmetleri, kentlerine ilişkin yaşadıkları günlük sıkıntılardır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, söz konusu kaygıların dillendirilmesinde gazeteler önemli birer araç niteliği kazanacaktır. Halkı haberlerinin odağına alan Şinasi'nin *Tasvir-i Efkâr*'ı, bu araçların ilk örneklerinden biridir.

2. *Tasvir-i Efkâr* ve Şinasi'nin Geliştirdiği Gazetecilik Anlayışı

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, mali ve iktisadi krizi derinleşerek devam ederken dönüşüm yalnızca devlet yapısında gerçekleşmemektedir. Toplum da değişmektedir. Bu değişimi gözlemlemenin bir yolu, yeni bir araç olmasına karşın, gazetelere Osmanlı halkının gösterdiği giderek artan ilgidir. Tanzimat dönemi boyunca Osmanlıca yayımlanan gazetelerin sayısı ve tirajları artmıştır (Karagöz Kızılca, 2016: 80). Bu ilginin başlangıcı ve gözle görünür hale gelmesi, Kırım Savaşı'nın önemli sonuçlarından biridir. Kırım Savaşı ile birlikte, ancak Bâbıali'nin desteğiyle ve zar zor ayakta kalabilen çok düşük tiraja sahip *Ceride-i Havadis* bir okuyucu kitlesi edinmiş ve tirajını arttırabilmiştir. Özel gazetelerin yayınlanması, Kırım Savaşı nedeniyle habere ilgi duyan bir kitlenin ortaya çıkması (Koloğlu, 1992: 19) ve bu savaş sırasında döşenen telgraf hatları sayesinde gerçekleşecektir.¹⁶

İlk yayımlandığında haftada iki kez, 592. sayısından sonra haftada beş kez okuyucu ile buluşan *Tasvir-i Efkâr*, İmparatorluğun başkenti İstanbul

ettiğini ve böylelikle yerel sanayinin yabancı ürünlerle rekabet edebileceğini savladıklarını göstermektedir (Quataert, 1993:145).

¹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda telgraf hatlarının kuruluşu ve kullanımı konusunda örneğin bkz., (Bektaş, 2000; 669-696).

merkezlidir. Tanzimat dönemi boyunca gazete ve dergilerin sayısı ile birlikte içerikleri ve konuları çeşitlenmeye devam etmiştir. Beklenebileceği üzere, okuyucuların ya da potansiyel okuyucuların gazetelere ilgisi ve gazeteler aracılığıyla hükümet politikalarının uygulanmasına gösterdikleri dikkat de aynı oranda artmıştır.¹⁷ Osmanlı ahalisinin Tanzimat politikalarının gündelik hayatına etkilerini bir taraftan deneyimlerken bir taraftan da anlamaya çalıştığı, basına ilginin filizlenmeye başladığı bu değişim döneminde Şinasi; kendi çıkaracağı gazete aracılığıyla halka ulaşip yine bu gazete yoluyla siyasal karar alma mekanizmaları içerisinde yer alanlara halk lehine ödevler yüklemek üzere yola çıkmıştır. Aslında bu hedef Şinasi'nin aldığı eğitim, üstlendiği ya da kendisine verilen görevler ve makamlar ama belki hepsinden çok Tanzimat döneminin biçimlendirdiği yönetenler ve yönetilenler üzerine yeni kavrayış ile bağlantılıdır.¹⁸ Şinasi'nin belirttiği üzere, bu kavrayışta gazeteciler için gazete yayımlamak, halkın düşüncelerini dillendirmenin (*tercüman-ı efkâr-ı ahali*) ve hükümete sorumluluklarını hatırlatmanın aracıdır.¹⁹

Tasvir-i Efkâr'ın yayımlanma amacı, Şinasi tarafından ilk sayının başyazısında duyurulmuştur: kendi düşüncelerini açıklamak için belli bir olgunluğa erişmiş halkın çıkarlarının devlet tarafından korunması üzerine olan düşüncelerini aktarmak, devlete halka karşı sorumluluklarını anlatmak, haber ve bilgi yayımlamak.²⁰ Aslında gazete için Şinasi tarafından seçilen isimin, *Tasvir-i Efkâr*'ın, anlamı da amacını açıklar nitelikte görünmektedir: düşünceleri gerektiği gibi açıklayarak anlatmak.

Şinasi gazetesi *Tasvir-i Efkâr*'ı, hükümet ve halk arasında iletişimi sağlayan bir tür aracı olarak konumlandırmıştır. Gazetenin çıkarılması için

17 Osmanlı toplumunun basına artan ilgisi, bu dönem gazeteleri incelendiğinde açıktır. Örneğin yine *Tasvir-i Efkâr* yazarlarından Namık Kemal'in daha sonra bu konuda *İbret*'te yazdığı bir makale için bkz., B. M., "Türkçe Matbuat," *İbret*, 16 Zilkade 1289 (16 Ocak 1873), No:94.

18 Şinasi, 1848 ihtilalinin ardından 1849'da devlet bursuyla Fransa'ya gönderilmiş, Paris'te Fransızcasını geliştirmiş ve burada Maliye Nezareti'nde maliye stajı yaparken edebiyat dersleri de almış, İmparatorluğa dönüşünde Meclis-i Maarif üyeliğinde bulunmuştur. Şinasi'nin Paris'te bulunduğu 1849-55 yılları arasında Fransız ihtilali ve sonrasında 1848 ihtilali ile gelen devletin halkı karşısında yükümlülükleri ve halkın haklarına ilişkin görüşlerden etkilenmemesi ve bu görüşleri Tanzimat'ın tanıdığı haklar çerçevesinde gazete sayfalarına taşımamasını beklemek naif bir düşünce olur. Şinasi'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Mermutlu, 2003:25-54).

19 *Tasvir-i Efkâr*, 25 Ramazan 1279 (15 Mart 1863), No:75.

20 İbrahim Şinasi, "Mukaddime", *Tasvir-i Efkâr*, Selh-i Zilhice 1278 (28 Haziran 1862), No: 1.

dilekçesini Maarif Nezareti'ne sunduğu tarihte Meclis-i Maarif'i Umumiye²¹ azası olan ancak iznin verildiği toplantıya katılmayan Şinasi'nin *Tasvir-i Efkâr*'daki tavrı, gazetenin çıkarılması için gerekli iznin alınmasından sonra halkın düşüncelerini, dileklerini, şikayetlerini yansıtmaktan yana olacaktır.

Tasvir-i Efkâr'ın çıkartılma izninin Meclis-i Maarif'i Umumiye eliyle verilmesinin ardından Şinasi, gazetesini yayınladığı ilk gün yazdığı mukaddimesinde padişaha teşekkürlerini sunmayı ihmal etmemiştir. Bununla birlikte, padişahın devlet ve millete kurtuluş ümidi veren bu uğurlu devrinde (devlet ve millete ümid-bahş-ı fevz ve felâh olan asr-ı hümâyun-ı cenâb-ı padişahide)²² çıkan *Tasvir-i Efkâr*'da padişaha şükranını belirtirken dahi İbrahim Şinasi, her devletin milletin yalnızca temsilcisi olduğunu ("Her bir devlet idaresine müvekkel olduğu bir heyet-i mecmuai milliyenin") belirtmekten kaçınmayacaktır. Söz konusu sunuş yazısının ilk cümlesindeki vurgu, devletin devamlılığının ancak milletin devamlılığına, onun iyiliğine ve menfaatlerine uygun surette gerekli tedbirleri almasına bağlı olduğudur. Aslında söz konusu vurgu yeni değildir. İlk kez yine Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahvâl*'in sunuş yazısında²³ dile getirilen devletin ancak halk ile ve halkına hizmet için var olabileceği vurgusu bu kez Şinasi'nin kendi gazetesini olan *Tasvir-i Efkâr*'da devam ettirilmiştir. Devletin halkına karşı sorumlulukları ve gücünü/meşruiyetini halkından alması gibi kavramların henüz yeni yayımlanan gazeteler tarafından ve kamuoyu önünde açıkça dile getirilmesi Osmanlı toplumu için yeni bir gelişme olmakla birlikte, meşru temelini Osmanlı tebaasını ilk kez yasa önünde eşit yurttaşlar olarak kabul eden 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ve 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'ndan almaktaydı. Akşin Somel'e göre, 1839'da başlayıp 1875'e dek süren bu dönem, Tanzimat modernleşmesi ve Osmanlılık çerçevesinde gelişen yeni bir siyasal zihniyeti yansıtmaktadır. Bu yeni düşünme biçimi bürokrasinin din ve millet ayrımı olmaksızın bütün Osmanlı tebaasının hizmetinde olduğu anlayışıdır (Somel, 2002: 94). Bununla birlikte, bu zihniyetin varlığının henüz halk katına inmediği, halkça farkına varılmadığı ya da toplumu oluşturan farklı kesimlerce hayata yeterince geçirilmediği konusunda şikâyet bulunmaktadır. Aslında Şinasi'nin *Tasvir-i Efkâr*'da yaptığı da Tanzimat dönemine damgasına vuran fermanlarda verilen hakların gazete aracılığıyla halka hatırlatılması ve bunların halk tarafından kullanılması gerekliliğidir. Böylece, gazetenin muhtemel okuyucu kitlesine ama aynı zamanda Bâbıali'ye de, Tanzimat'ın vadettiği yeni yönetim anlayışının uygulanıp uygulanmadığının

21 Bu tarihte gazete çıkarma izni almak için Maarif Nezareti'ne başvuruda bulunulur ve Maarif Nazırı dilekçeyi Meclis-i Maarif-i Umumiye'ye havale ederdi.

22 İbrahim Şinasi, "Mukaddime", *Tasvir-i Efkâr*, Selh-i Zilhice 1278 (28 Haziran 1862), No: 1.

23 "Mukaddime", *Tercüman-ı Ahvâl*, 2 Rebiülahir 1277 (18 Ekim, 1860).

yakından takip edileceği mesajı iletilmekteydi. Dolayısıyla *Tasvir-i Efkâr*'da Şinasi, Osmanlı halkının, yeni yasalar ve düzenlemeler ile uygulamaya konulan haklarını gazetecilik anlayışının temeline oturtma sözü vermektedir.

Şinasi'nin bu tavrı *Tasvir-i Efkâr*'ı yönettiği yıllarda hem kendi yazılarına hem de genel olarak gazetenin içeriğine yansımıştır. Devlet bursuyla bir süre Paris'te yaşayıp (1849-1855) Fransa Maliye Bakanlığı'nda staj yapan ancak edebiyata ve gazeteciliğe yönelen Şinasi'nin²⁴ *Tasvir-i Efkâr*'da kaleme aldığı yazılar, hem üzerine çalıştığı maliye alanının hem de 1848 ihtilali sonrası Paris'te uzun süre bulunup ortamın siyasi fikirlerinden etkilenmesinin, özellikle halkın yasalarla tanınan hakları çerçevesinde, izlerini taşımaktadır. Maliye konusu daha gazetenin çıktığı ilk gün halkın menfaatleri ve ortak iyiliği ile bağlantılı ele alınmıştır ki bu durum gazetenin mukaddimesi (başlangıç yazısı) düşünüldüğünde tesadüf değildir. Buna göre, günün en önemli sorunu maliyenin ıslahıdır (*ıslahatı maliye a'zam-ı mühimm-i hâliye*).²⁵ Ancak Şinasi'nin yönetimindeki *Tasvir-i Efkâr*'ın ilk sayılarında maliye ve ekonomi üzerine olan haber ve yorumlarda Bâbıali'nin maliye politikalarının eleştirisi pek yoktur. Aksine, görünüşte bile olsa, gazetenin yayın politikası Bâbıali'nin politikaları destekler görünmektedir. Örneğin, daha gazetenin ilk sayısında hükümetin başlattığı piyasadan kaimenin çekilmesi gibi mali reform uygulamalarını desteklenmiştir.²⁶ Benzer bir biçimde hemen bir sonraki sayısında, planlanan reformların gereksiz harcamaların kısılmasını içerdiği vurgulanmaktadır.²⁷ Şinasi için devlet maliyesinde reform girişimleri, Osmanlı halkına uzun dönemde fayda sağlayacağından dış borç alımı da eleştirilecek bir konu değildir. Aksine, bu durum devletin dış piyasalarda malî kredibilitesine işaret etmektedir.²⁸ Aslında Şinasi'nin dış borç konusundaki tavrı kaimenin piyasadan çekilmesi çabaları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Daha ilk sayıda hükümetin kâğıt paranın kaldırılması kararı desteklenirken, kaimenin bir kısmının daha bir heyet huzurunda yakılmasına dair haberler gazetede yer almaktadır.²⁹ Bu nedenle malî

24 *Ruzname-i Ceride-i Havadis*'in muharririne yanıt verdiği bir makalede, İbrahim Şinasi, Bâbıali'nin isteğiyle Fransız Maliye Bakanlığı'na devam ettiğini belirtmektedir: "Tasvir muharririnin asr-ı sâbıkta Paris'te tahsil ile meşgul iken aldığı emir-i mahsus üzerine Fransa Maliye Nezaretine biraz müddet vuku bulan devamından...." *Tasvir-i Efkâr*, 27 Recep 1281 (26 Aralık 1864), No:259. Ancak bu eğitimi tamamlamamıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için (Ziyad Ebüzziya, 1997). Şinasi hakkında en ayrıntılı çalışma için (Mermutlu, 2003).

25 *Tasvir-i Efkâr*, Selhi Zilhice, 1278, (28 Haziran 1862), No:1.

26 *Tasvir-i Efkâr*, Selh Zilhice 1278(28 Haziran 1862), No:1.

27 *Tasvir-i Efkâr*, 13 Rebiülahir 1277 (29 Ekim 1860), No:2.

28 *Tasvir-i Efkâr*, 27 Rebiülahir 1277 (12 Kasım 1860), No:4.

29 *Tasvir-i Efkâr*, 26 Cemaziyelevvel 1277, No:8

reform ve özellikle kaimenin kaldırılması yönündeki çabaları, Şinasi tarafından, Sultan Abdülaziz'in başarılarından kabul edilmiştir.³⁰

Şinasi'nin Sultan Abdülaziz (1861-1876) ve hükümete verdiği destek sınırsız değildir. Sonuçta hem Osmanlı aydını hem de toplumu için henüz emekleme aşamasında olan gazetecilik mesleği, *Tasvir-i Efkâr*'ın ilk sayısında belirtildiği üzere, halkın çıkarlarını korumak için vardır. Dolayısıyla temkinli de olsa eleştiriler Şinasi'nin yönetimi altındaki gazetede yer almaya devam edecektir. 1863 yılına gelindiğinde, malî reform girişimlerinin istenilen sonucu vermediğinin farkında olan Şinasi'nin yönetimindeki *Tasvir-i Efkâr* yabancı gazetelerden alıntılar yaparak ve dikkatli bir tonla hükümeti dolaylı yoldan eleştirme yolunu seçmiştir. Örneğin *Imperial*'in 1195 sayısına atıfla İzmir'de temel ürünlerin fiyatlarını okuyucularına bildirmektedir. Habere göre “*evrak-ı nakdiye* her ne kadar ortadan kaldırılmış ise de” et, odun, kömür gibi birçok ürünün fiyatı düşmemiştir. Aksine, bir takım “*muhtekirlerin suistimali*” nedeniyle odun ve kömürün fiyatının iki kat arttığı belirtilmektedir.³¹ Ancak bu haberde yalnızca malî politikalar değil aynı zamanda devletin bunun sonuçlarından olan karaborsacılığın artışına dikkat çekme ve Osmanlı halkının en temel ihtiyaçları arasında yer alan et, odun, kömür fiyatlarından olumsuz etkilenişinin dillendirilişi vardır. Dolayısıyla, okuyucusuna/Osmanlı halkına ses vermeye çalışan gazetede, devletin varlık nedeni olan tebaasının/yurtaşlarının ısınma ve doyma gibi en temel haklarının yerine getirilmesi vurgusu bulunmaktadır.

Şinasi'nin yönetimindeki *Tasvir-i Efkâr* bir taraftan özellikle yayınladığı tefrikalar ile hükümetin malî ve iktisadi politikalarına öneriler sunmaya çalışırken bir taraftan da ölçülü eleştirilerine devam etmektedir. Kâtip Çelebi'nin denk bütçe örneğinin kullanıldığı ve devletteki bozulmayı malî unsurlar açısından işleyen *Düsturü'l-Amel*'i³² ve “Bir zat” imzasıyla verilen ve muhtemelen Şinasi tarafından çevrilen Fransız vergi sisteminin anlatıldığı “*Fransa'nın Umuru Maliyesi Hakkında Bir Zatin 1259 Tarihinde Tertip Eylediği Risalenin Hulasasıdır*”³³ başlıklı tefrikaların yayımlanması yoluyla hazineye dair öneriler sunulmaktadır. Yine aynı günlerde devlet bütçesinin güçlenmesi ve Osmanlı yurtaşlarının refahının artması konusunda yazı kaleme alınması aslında

30 *Tasvir-i Efkâr*, 5 Cemaziyelahir 1279 (27 Kasım 1862), No:44.

31 *Tasvir-i Efkâr*, 2 Ramazan 1279 (20 Şubat 1863), No:68.

32 Tefrika, 12 Rebiülevvel 1280 (27 Ağustos 1863) tarihinde No:122'de başlamıştır.

33 Tefrika, *Tasvir-i Efkâr*, 'da 18 Muharrem 1280 (5 Temmuz 1863) tarihinde No:107'de başlamıştır. Devamı şu sayılarda bulunabilir. 26 Muharrem 1280 (13 Temmuz 1863), No:109. 21 Safer 1280 (7 Ağustos 1863), No:117. 1 Rebiülevvel 1280 (17 Ağustos 1863), No:119. 5 Rebiülevvel 1280 (21 Ağustos 1863), No:120.

bir tesadüf değildir.³⁴ Memurların görevleri sırasındaki suistimalleri, bunlar karşısında yapılması gerekenlerin *Tasvir-i Efkâr*'da yayınlanması ve özellikle vergi konusunun ele alınma biçimi Şinasi'nin yönetimindeki *Tasvir-i Efkâr*'ın bir taraftan Bâbâli'nin reform politikalarını desteklerken bir taraftan da aslında Bâbâli karşısında halkın çıkarlarının tanımlanması, korunması ve politikaların halk için şekillendirilmesi gerektiğini okuyucu kitlesi önünde tartışması gazetenin “halk için haber” yapmanın bir aracı olarak algılandığını gösterir niteliktedir. Bâbâli'nin, örneğin, maliye memurlarının yaptığı yolsuzluklar hakkında Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa'nın açtığı soruşturma ve bunun sonucunda Hersek'de Masarifât Muhasebesi'nden Nazif Efendi'nin üstüne para geçirdiğinin ortaya çıkartılması nedeniyle Nazır'ın takdir edilmesi ve bu tür soruşturmanın devamının beklendiğinin yazılması³⁵ yoluyla bir bakıma devlet bürokratlarının halka hizmet etmek için var olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Şinasi'nin yönetimi altındaki *Tasvir-i Efkâr*'da devletin milletine karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirip getirmediğinin takipçisi olunacağı sözü, gazetenin biçimsel özelliklerini, içeriğini ve haberlerin niteliğini doğrudan belirleyecektir.

3. Gazetenin Biçimsel Özellikleri, Dili ve İçeriği ile Hedeflenen Halk

Gazete başlığının hemen altında *Tasvir-i Efkâr*'ın “Havadis ve Maarife Dair Osmanlı Gazetesi” olduğu belirtilmektedir. Gazetenin niteliklerine ilişkin bu tanım, *Tasvir-i Efkâr*'ın okuyucu kitlesinin diğer bir deyişle seslendiği/sözcüsü olma iddiasını taşıdığı halkın kimlerden oluşacağı konusunda ipucu verir niteliktedir. Bu kitle İmparatorluk'ta olan biten yani haber (havadis) ile ilgilenen, ilgilenmesi beklenen okuyuculardan oluşmaktadır.

Coğrafi olarak bakıldığında *Tasvir-i Efkâr*'ın hedeflediği okuyucu kitlesinin Payitaht yani İstanbul ile sınırlı olmadığı yine gazetenin niteliklerinin sıralandığı gazete isminin hemen altında yer alan künyesinden anlaşılmaktadır. Burada, gazetenin fiyatı verilirken eyaletler ve “memâlik-i ecnebiye” (yabancı ülkelerde) için ne kadar posta ücreti alındığının bilgisi de verilmiştir. Yine de tek başına bu bilgi *Tasvir-i Efkâr*'ın İstanbul dışında okunduğunu ya da başkent dışını hedeflediğini savlamak için yeterli değildir. Ancak mesleği gazetecilik

34 Bu makale *Pâyitaht* bölümünde ancak başlıksız yayınlanmıştır. Bkz., *Tasvir-i Efkâr*, 14 Safer 1280 (31 Temmuz 1863), No:114.

35 Bu makale *Pâyitaht* bölümünde ancak başlıksız yayınlanmıştır. Bkz., *Tasvir-i Efkâr*, 2 Rebiülevvel 1280 (18 Ağustos 1863), No:128.

olmamakla birlikte gönüllü olarak İmparatorluğun Trabzon, İzmir, Beyrut, Basra, Belgrat, Diyarbakır ve Ankara gibi çeşitli bölgelerinden haber gönderen amatör muhabirlerin ve okuyucu mektuplarının varlığı ile *Tasvir-i Efkâr*'ın farklı şehirler ve eyaletler üzerine yayınladığı haberler³⁶, gazetenin okuyucu kitlesi hakkında verebileceği fikir açısından önemlidir. Gazete yönetiminin abonelik kayıtlarını da içeren arşivinin günümüze ulaşmaması nedeniyle, başkent İstanbul dışında okuyucu kitlesinin büyüklüğünü bilemesek de en azından eyaletlerde yaşayanların İmparatorluğun merkezine *Tasvir-i Efkâr*'a gönderdikleri haberler vasıtasıyla seslerini duyurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu önemli bir noktadır çünkü artık halkın şikâyet, dilek ve sorunlarını devlet yetkililerine yazdıkları ama kamuoyunun haberdar olma şansının yakın çevre ile kısıtlı olduğu dilekçelerden belki de daha çok gazeteler yoluyla görünür kılmaya çalıştığı varsayımını yapmamıza izin vermektedir. Bununla birlikte, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ulaşım altyapısı göz önünde bulundurulduğunda gazete dağıtımının ve taşraya ulaştırılmasının sınırlılığı ve ulaştırılırken geçilen sürenin uzaması da kaçınılmazdır. Dönemin gazeteleri İmparatorluğun başkenti dışındaki bölgelerde devlet posta sistemi ile dağıtılmaktadır.³⁷ Bununla birlikte, kapitülasyonlar gereği Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren yabancı posta sistemleri de gazetelerin dağıtımını için bir seçenek sunmaktadır. Özellikle muhalif ve Bâbüali tarafından sansürlenmiş, yakından takip edilen gazeteler için bu sistem önemli bir alternatiftir. Devlet tarafından sansürlenmese bile, ulaşımın alt yapısının yetersizliği nedeniyle gazetelerin dağıtımının özellikle uzak bölgeler için haftalar ve bazen aylar alabileceği de düşünülmelidir.

Başlığın altındaki ifadede yer alan maarife (eğitime) dair oluşu ise, kısmen, *Takvim-i Vekâyi*'nin sunuş yazısında da açıklanan gazetelerden devletin beklentisine ilişkin düşünülebilir: Halkı eğitmek ve bilgilendirmek.³⁸ Ancak *Tasvir-i Efkâr* yayın politikasını, Bâbüali'nin beklentilerini karşılamak çerçevesinde değil, özel gazeteler ile yeni tanışmış olan Osmanlı okuyucusunun bilgilendirilmesi yönünde belirlenmiştir. Bu okuyucu kitlesi, yalnızca siyasal bilincinin artmasına katkıda bulunduğu aydınlardan oluşmamaktadır. Bilakis,

36 Örneğin Trabzon için *Tasvir-i Efkâr*, 27 Rebiyülevvel 1279 (22 Eylül 1862), No:25. Hopa için 21 Safer 1279 (18 Ağustos 1862), No:15. Burdur için 8 Ramazan 1279 (27 Şubat 1863), No:70. İzmir için 27 Safer 1280 (13 Ağustos 1863), No:118.

37 Osmanlı posta sisteminden yararlanarak eyaletlere gazete gönderebilmek için, uzaklığa göre değişen posta ücretinin ödenmesi gerekiyordu (BOA, A.AMD, 81/12, 25 Muharrem 1274 (14 Eylül 1857)).

38 Bkz., *Takvim-i Vekayi* "Mukaddime", 1 Kasım 1831, No:1: "...fünûn-ı bedîa ve sanâyi-i hasene ve es'âr-ı erzak ve emtia ve emr-i, ticarete dair mevâdd dahi neşr ve beyân olunduğu vakitte..."

Tasvir-i Efkâr'ın koleksiyonları incelendiğinde, dönemin entelektüellerini, siyasal bilince sahip olup içinde yaşadıkları toplumu değiştirmeyi amaçlayan, içinde yaşadığı dünyadan haberdar Tanzimat aydınının³⁹ ilerisinde bir kitleyi hedeflemektedir. Bu durum, gazetede kullanılan dil, sayfa düzeni ve haberlerin konuları ve içerikleri incelendiğinde açıklık kazanmaktadır.

Devletin resmî gazetesi *Takvim-i Vekâyi* ve yarı resmî gazetesi *Ceride-i Havadis* ile kıyaslandığında *Tasvir-i Efkâr*'ın haber ve köşe yazılarında alt ve orta kademeli memurlar, esnaf, tüccarlar ve öğrenciler gibi farklı sosyal sınıflardan gelen gruplara hitap edebilecek daha anlaşılır bir dil kullandığı görülmektedir. Aslında *Takvim-i Vekâyi*'nin yayımlanması yani gazeteciliğin doğuşundan itibaren Osmanlıca/Türkçe'nin sadeleşmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır ki bu, devlet açısından yeni reformların hayata geçirilmesi, halka anlatılabilmesi için önemlidir. Ancak dilin sadeleşmesine asıl katkıyı sağlayan kişi Şinasi'dir (Mardin, 1961: 266). Berkes'e göre, basın dilinin gelişiminde ilk rolü oynayan ve gazeteyi halkın anlayacağı dili kullanacak araç olarak geliştiren ilk kişidir (2012: 261). Dolayısıyla, Şinasi'nin özellikle kendi gazetesi olan *Tasvir-i Efkâr*'ı yayımlayarak sadeleşmesine katkıda bulunduğu dil ile halka ulaşması beklenebilir bir durumdur. Mardin'in de belirttiği üzere, Şinasi'nin *Tasvir-i Efkâr*'ının okunabilmesindeki kolaylık, gazetenin yayımlanmasına kadar yalnızca resmi iletişimden oluşan ya da Osmanlı aydınlarının bir kısmına açık olan iletişim, millete açılmıştır (1961: 267).

Tarih yazımında ve basına ilişkin çalışmalarda ayrıntılandırılmayan ise *Tasvir-i Efkâr*'ın kullandığı dil ile bir yandan halkın farklı kesimlerine ulaşma çabası diğer yandan da bu kesimleri gazete sayfalarında hem kullandığı dil hem de haberleri ile görünür kılmasıdır. Şöyle ki, *Tasvir-i Efkâr*'ın kullandığı dilin görece basitliği ve söylemi, toplumun entelektüelleri dışında alt ve orta kademeli memurlar, esnaf, tüccarlar ve öğrenciler gibi farklı statü ve sosyal sınıflardan bireyleri kapsamamasına olanak verecek biçimdedir. Bâbâli'nin çıkarttığı ya da desteklediği gazetelerin dilinden daha basit ve anlaşılır olsa da *Tasvir-i Efkâr*'ın kullandığı dil, makalelerin içeriğini kavrayabilmek için belirli bir eğitim seviyesine sahip olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte *Tasvir-i Efkâr*' da basit ve anlaşılır dille yazılmış, özellikle sıradan halkı (ahaliye) bilgilendirmeyi, uyarmayı hedefleyen ve sesli okuma pratiğini kolaylaştıracak formdaki yazılar dikkat çekicidir. Bunlar arasında sıtma, humma ya da bilinmeyen salgın hastalıkların nerelerde görüldüğü, genel sağlığın korunması için hem halkın hem de yöneticilerin uyması gereken temizlik kuralları, yetkililerin hastalığın önlenmesine ilişkin yaptıkları hakkında ve hastalığın yayıldığı yerler konusunda bazı yanlış bilgilerin ortalıkta dolaştığına dair haberler, anlaşılır bir dille

39 Tanzimat aydınının nitelikleri konusunda (Ortaylı, 2006: 301-334).

verilmektedir.⁴⁰ *Tasvir-i Efkâr* bu tür haberleri, yalnızca yüksek eğitim ve gelir düzeyine sahip insanlardan daha fazlasına ulaşmak, sorunlarını görünür kılmak, onlara Bâbîali karşısında ses vermek üzere yapmaktadır.

Gazetenin sayfalarının düzenlenişi de bu amaca uygun görünmektedir. Hem okumayı kolaylaştırmak hem de okuyucunun ilgi alanlarına göre sınıflandırmak üzere haberler çeşitli kategoriler altında verilmiştir. “Havadis-i dahiliye” sınıflandırması altında İmparatorluk içerisindeki haberler okuyucuya sunulmuştur. İmparatorluğun başkenti İstanbul’a ilişkin haberler “payitaht” ve eyaletlerdeki haberler “eyalât” alt başlığında bu bölümde verilmiştir. Dış haberler ise “havadis-i hariciye” genel başlığı altında toplanmıştır. Bu bölüm de, tıpkı “havadis-i dahiliye” bölümünde olduğu gibi, Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika alt başlıklarıyla okuyucunun istediği haberleri kolayca bulabilmesine yönelik düzenlenmiştir. Bunların dışında *Tasvir-i Efkâr*’da düzenli yayınlanan tefrika bölümü de bulunmaktadır ki tefrikalar yoluyla okuyucunun ya da daha doğru bir deyimle Osmanlı halkının sıkıntıları, bunların olası çözüm yolları dile getirilmeye çalışılmıştır.⁴¹

Sayfaların düzenlenişi, Şinasi’nin yönetimindeki *Tasvir-i Efkâr*’ın oluşturmaya çalıştığı gazetecilik anlayışı konusunda da fikir vermektedir. Dönemin diğer gazeteleri gibi *Tasvir-i Efkâr*’da da haberleri ya da diğer görsel malzemeleri diğerlerinden ayıran başlıklar bulunmamaktadır. Başlıkların olmayışı, rahat okumakta zorlanan daha az eğitilmiş kişilerin gazetede istediği haberi bulmasını ve okumayı zorlaştıran bir unsurdur. Ancak bu dönemde Osmanlı gazeteciliği henüz emekleme aşamasındadır. Bununla birlikte, yukarıda belirtildiği üzere, iç ve dış haberler başlık ile birbirinden ayrılmıştır ki bu durum okumayı kolaylaştıran bir unsurdur. *Tasvir-i Efkâr*’ın sayfa düzenine alışan okuyucu için ilgilerine hitap eden haberi bulmak kolaydır. Gazetenin formatına bakıldığında ise, Fransız devrimi sırasında çıkan gazeteleri andırır biçimde,⁴² şekil ve 40 X 55 cm’lik boyutları açısından *Tasvir-i Efkâr*’ın kitap ve günümüz gazeteleri arasında bir yerde durduğu görülmektedir. Gazetenin dört sayfa oluşu, okuyucunun ansiklopedik bilgi de içeren *Tasvir-i Efkâr*’ı ciltleyip saklamasına izin verir niteliktedir. Bu özellikler *Tasvir-i Efkâr*’ın dileyenler için gazetenin arşivinin gelecek kuşaklara aktarılabilmesine olanak tanıdığına işaret etmektedir. Gazetelerin ev toplantıları ve kahvehanelerde de okunduğu, diğer bir deyişle günlük gazete alamayan erkek nüfus tarafından da ulaşılabilir olduğu

40 *Tasvir-i Efkâr*, 14 Safer 1279 (11 Ağustos 1862), No:13; 1 Rebiülevvel 1280 (16 Ağustos 1863), No: 119; 15 Rebiülevvel 1281 (18 Ağustos 1864), No:222.

41 Tefrikalar yoluyla maliyeye ilişkin fikirlerin tartışılması ve halkın yaşadıkları mali sorunlar doğrudan tartışılmasa bile imâ ve karşılaştırma yoluyla mesajların taşınması örnekleri için bkz., dipnot 31 ve 32.

42 Popkin, 1789 yılında basılan birçok Fransız gazetesinin, broşürlerde kullanılan octavo formatını kullandığını belirtmektedir (1989: 151).

hatırlanmalıdır (Yalman, 1914:47). Bu nedenle, *Tasvir-i Efkâr*'ın sayfa düzenine bakarak, gazetenin hedeflediği okuyucu kitlesinin yalnızca eğitimli bireylerle sınırlandırıldığını düşünmek yanıltıcı olabilir. Gazetede kullanılan sade dil ve sayfa düzeninin birlikte düşünülmesi, *Tasvir-i Efkâr*'ın hedefinin ulaşabildiği halk kesimlerini genişletme yönünde evrildiğini göstermektedir ki bu çaba, kendisinden sonra çıkarılan Osmanlı gazetelerini etkilemesinin yanı sıra, Şinasi'den sonra gazeteyi devralan Namık Kemal'in gazetecilik anlayışına dahi yansiyacaktır. Gazetenin içeriği ise bize ulaşılmaya ve sesi olunmaya çalışılan kesimler hakkında daha ayrıntılı bilgi vermektedir.

Tasvir-i Efkâr'ın içeriği incelendiğinde, gazetenin günlük iç ve dış politika, ekonomi ve maliye, şehir hayatı, eğitim, sağlık konularına odaklandığı görülmektedir. Gazetenin ilk sayfası, İmparatorluk içindeki haberlere ayrılmıştır. Genelde resmi gazete *Takvim-i Vekâyi*'den alınan hükümet duyuruları, bürokratların ve çeşitli devlet memurlarının atamaları, yükseltmelerine ilişkin haberler, padişahın konuşmaları, yüksek kademedeki devlet görevlilerinin seyahatleri bu sayfada ve resmi haberler başlığı altında verilmektedir.⁴³ Bâbüali ve Avrupalı devletler arasında diplomatik anlaşma ve gerginlikler, savaşlar, krizler ve İmparatorluğun Girit, Karadağ, Memleketeyn (Eflak-Boğdan) gibi farklı bölgelerindeki ayaklanmalar ya da ayaklanma ihtimalleri *Tasvir-i Efkâr*'ın yine bu sayfada özellikle haberleştiği konu başlıkları arasında yer almaktadır.⁴⁴ *Tasvir-i Efkâr*'da yabancı ülkelere ilişkin haberler hemen havadis-i dahiliye bölümünden sonra gelmektedir. Bu tür haberler, genel okuyucu kitlesinin ilgisini çok çekmeyebilirse de devletin çeşitli kademelerde çalışan memurlar, hariciyeciler, bürokratlar, askerler ve özellikle savaşlar ve ayaklanmalar söz konusu olduğunda ticaretle uğraşan halk kesimlerine ulaşabilmek için önem taşımaktadır. Diğer taraftan, bu haberler aracılığıyla Osmanlı Sultanı ve Bâbüali mensuplarının, Tanzimat'ın yeni yönetim anlayışına uygun biçimde halk için daha görünür, kendisinden hesap sorulması mümkün ve daha ulaşılır hâle geldiği açıktır. Böylece *Tasvir-i Efkâr*'ın haberleri aracılığıyla Osmanlı ahali artık Osmanlı yeni yönetim anlayışında dikkate alınması gereken bir unsur olarak belirmektedir.

Tasvir-i Efkâr'da, aldıkları kararlar ürün verimini, kârlarını ve dolayısıyla mesleki geleceklerini etkileyen köylüler ve tüccar için de önemli haberler bulunmaktadır. Mallarını bir yerden bir yere götürürken önceden hazırlıklı

43 Örneğin Padişahın (Abdülaziz) Mısır seyahati için bkz., 16 Şevval 1279 (10 Nisan 1863), No: 82; Padişahın (Abdülaziz) İzmit'te inşa edilen firkateynin denize indirilme törenine katıldığı haberi için 4 Rebiyülahir 1279 (29 Eylül 1862), No: 27.

44 Örneğin Girit için bkz., 16 Rebiyülevvel 1279 (11 Eylül 1862), No:22; Karadağ için bkz., 15 Muharrem 1279, (13 Temmuz 1862), No:3; Memleketeyn için bkz., 19 Zilhicce 1280 (26 Mayıs 1864), No:197.

olmaları gereken durumlar için *Tasvir-i Efkâr*'dan edindikleri bilgi, tüccar için yaşamsal önemdedir. Farklı bölgelerden o yıl için alınması beklenen/alınan ürünün cinsi ve miktarı; hem ürünleri hem de tüccar seyahat şartlarını belirleyen sel, yağmur, kuraklık gibi hava ve iklim koşulları; örneğin pamuk üretiminin arttırılması için mahallî ya da merkezi hükümetin makine ve tohum dağıtımını gibi aldıkları önlemler; çekirge istilalarından kaynaklanan ürün kaybı ya da ürün ve mallara ulaşmak için izledikleri seyahat güzergahı üzerindeki doğal ve öngörülemeyen felaketler ya da tüccarın mallarının geçeceği yolların bulunduğu bölgelerdeki salgın hastalıklara ya da hayvanlarda görülen salgınlara ilişkin haberler *Tasvir-i Efkâr*'da yer almaktadır.⁴⁵ Bu tür haberlere *Tasvir-i Efkâr*'ın verdiği önem, köylülerin, topraktan geçinenlerin ve tüccarın sorunlarının Bâbâli ve mahallî idareler önünde somut bir biçimde görünür kılınmasının yanı sıra merkezi ve yerel yönetimlerin de, yeni yönetim anlayışlarının parçası olarak, tarıma ilişkin sorunların önlenmesi ve çözüm üretilmesinde kamuoyu önünde sorumluluk alma gereği hissetmesi sonucunu doğurmaktadır.

Osmanlı ahalisinin büyük çoğunluğunu ilgilendiren ve dolayısıyla sıradan halkın sorunlarını gazete aracılığıyla görünür kılan haberler, kırsaldan kentlere gidildiğinde, gündelik yaşama, şehir hayatına, eğitim ve sağlık sorunlarına ilişkin olabilmektedir. *Tasvir-i Efkâr* ile İstanbul halkının muskalara ve muskacılığa olan merakı, devletin halkı dolandıran muskacılara karşı aldığı önlem, geceleri aniden hastalananlara yardımcı olmak üzere Sultan Beyazid'da açılan “nöbet dükkanının” burada görev yapan” doktorları ve cerrahı” ile birlikte yine aynı semtte farklı bir adrese taşındığına dair resmî duyuru, Manastır'da yoksul ve kimsesizler için hastane (Gurebâ Hastanesi) yapımına başlandığına ilişkin haber, Büyükdere'de yapılacak kayık yarışına katılmak isteyenlerin yapması gerekenlere ya da İzmir'de at yarışlarının ne zaman yapılacağı dair bilgiler *Tasvir-i Efkâr*'da okuyucuların karşılaşılabilecekleri arasındadır.⁴⁶

45 Örneğin tarladan toplanan pamuğun temizlenmesi için merkezi yönetimin İzmir'e İngiltere'de üretilen makineleri göndermesi hakkında 24 Recep 1280 (4 Ocak 1864), no:159; çiftçiye ücretsiz tohum dağıtımını konusunda 29 Muharrem 1281 (4 Temmuz 1864), No:209; çekirgelerin Urfa ve Halep'in bazı nahiyelerinde ürünlere ve dut ağaçlarına zarar vermesi nedeniyle ipek üretimini de etkilediğine dair Selh-i Zilhicce 1278 (28 Haziran 1862), No: 1; Menemen civarında şiddetli yağmurun pamuk ürününe zarar vermesi ve bu nedenle mültezimler ile çiftçiler arasında anlaşmazlığa ilişkin 7 Cemaziyelahir 1281 (7 Kasım 1864), No:245; ilk kez İzmir'de başlayan daha sonra Manisa'da da kışın şiddetli geçmesi ile açıklanan keçi ve sığırlarda görülen bulaşıcı hastalığa ilişkin 26 Ramazan 1280 (5 Mart 1864), No:176.

46 Macar bir kadını dolandıran muskacı Abdurrahman Efendi hakkında kanuni işlem yapılmasına dair 24 Recep 1280 (4 Ocak 1864), No: 159; nöbetçi dükkan için 25 Recep 1279 (16 Ocak 1863), No:58; Gurebâ Hastanesi için 5 Rebiülahir 1280 (18

Tasvir-i Efkâr'da, eğitimle ilgili haber ve resmî ilânların sık sık yer alması da Şinasi'nin yönetimi altındaki gazetenin yerleştirmeye çalıştığı gazetecilik anlayışı ile tutarlı görünmektedir. Şöyle ki gazete sayfalarında İmparatorluğun Varna, Silistre, Kuşadası, Hanya, Dersaadet'in farklı semtleri, Trabzon, İzmir'i de kapsayan Sıbyan ve Rüштиye okulları açılması ya da buralarda verilen eğitimin yetersizliğine dair haberlere yer vermektedir.⁴⁷ Bu haberlerde hem Tanzimat ile yapımına hız verilen ve devletin sorumluluk alanı içerisinde tanımlanan halk için okul açılması ödevinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı ama bu çabaya rağmen, faaliyete geçen kimi okullarda eğitimin düzenli ve usulüne uygun gerçekleştirilmemesi nedeniyle devletin sorumluluğunu layıkıyla yerine getiremediği iması bulunmaktadır.

Sonuç

Şinasi'nin çıkardığı ve İmparatorluğun ilk gazetelerinden biri olan *Tasvir-i Efkâr*, gazetecilik anlayışı ile "sıradan insanlar"a ses vererek onları değiştirmekte olan siyasal sürecin birer katılımcısı, dikkate alınan birer öznesi haline getirmek için çalışmıştır. Bu çaba, Tilly'nin anlatımıyla 1950'lerden başlayarak sosyal tarihçilerin sıradan insanların tarihini⁴⁸ gündeme getirmesinden yaklaşık yüz yıl önce gerçekleşmiştir (2002:5). Hayatını belirleyen politikaların belirlenmesinde söz sahibi olabilmesi için Osmanlı ahalisine ses vermek amacıyla *Tasvir-i Efkâr*'i çıkaran Şinasi, 1865 yılında gazete yönetimini Namık Kemal'e bırakarak İmparatorluğu terk edip tekrar Fransa'ya gitmiştir.⁴⁹ Namık Kemal yönetiminde

Eylül 1863), No:129; kayık yarışları için 4 Safer 1279 (1 Ağustos 1862), No:10; at yarışları için 2 Zilhice 1280 (9 Mayıs 1864), No:193.

47 *Tasvir-i Efkâr*, 25 Safer 1279 (22 Ağustos 1862), No:16; 26 Muharrem 1280 (13 Temmuz 1863), No:109; 21 Cemaziyelahir 1280 (3 Aralık 1863), No:150; 23 Zilhice 1280 (30 Mayıs 1864), No:198; 27 Şevval 1279 (17 Nisan 1863), No:84; 2 Rebiülahir 1280 (16 Eylül 1863), No:128; 1 Rebiülevvel 1280 (16 Ağustos 1863).

48 *History from below* yaklaşımına atıfta bulunmaktayım (Sharpe, 2001:25-42).

49 Bu tarih İmparatorluğun ilk basın yasasının yayınlanmasından (2 Şaban 1281 / 1 Ocak 1865) hemen sonradır. Ziyad Ebüzziya, basın yasasının, Şinasi'nin Bâbali'yi eleştiren yazıları nedeniyle tutuklanması için gerekçe yapılabileceği korkusunun bu kararı almasında etkili olduğunu düşünmektedir (1997: 227-238). Şinasi'nin gazeteyi bırakıp Paris'e gidişi devletteki görevinden alınmasından sonradır. Mardin, Şinasi'nin Ali Paşa'ya karşı bir suikast girişimine dâhil olduğuna dair görüşlerin bulunduğunu ve bunun Şinasi'nin İmparatorluk'tan ayrılmasında etkili olabileceğini belirtir (The Genesis of Young Ottoman Thought, 2000: 255). Hatırlanmalıdır ki Şinasi, İmparatorluğun dağılmasının önüne geçmek için kurulan ve bir yeraltı örgütü olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin düşünsel temellerini hazırlamıştır (Mardin, 2000: 252-275).

ve Tanzimat politikalarının yeterince hızlı hayata geçirilmemesi nedeniyle, daha açık bir biçimde Bâbıali'yi eleştiren gazete, birkaç kez Bâbıali'nin müdahalesi ile kapatıldıysa da 1862 yılından 1869 yılına dek yayınına devam etmiştir. *Tasvir-i Efkâr*, Şinasi'nin yönetiminde olduğu dönem boyunca, Osmanlı ahalisinin farklı kesimlerini görünür kılma, sorunlarını, şikayetlerini dillendirme ve onların hem merkezi hem de yerel yönetimin uygulamalarının karşısında çıkarlarının gözetilmesini sağlama iddiasıyla hareket etmiştir. Siyasal iktidar ile halk arasında, halkın çıkarları lehine yürütülen bu gazetecilik anlayışı *Tasvir-i Efkâr*'ın ardılları olan Tanzimat dönemi gazeteleri *İbret*, *Basiret*, *Terakki* ve bunları takip eden nice Osmanlı gazetesince daha da güçlendirilerek devam ettirilecektir.

Tasvir-i Efkâr, Şinasi'nin Osmanlı kamuoyuna onun aracılığıyla doğrudan seslenmesi, kamuoyunu temsil ettiği iddiası ile çıkarılması ve bu iddia temelinde gazetecilik tanımının yapılması nedeniyle önemlidir. Devlet karşısında Osmanlı ahalisinin Tanzimat ile birlikte tebaadan vatandaşa dönüşme sürecinde, yaptığı haberler ile devletin halkına karşı sorumluluklarını tanımlamıştır. Kullandığı sade dil ve okumayı kolaylaştırmaya teşvik eden sayfa düzeniyle *Tasvir-i Efkâr*, daha fazla kişiye ulaşmaya çalışarak da bu sürece ahalinin dâhil olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Kaynakça

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı-Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A.AMD, 81/12, 25 Muharrem 1274 (14 Eylül 1857)

Sürelî Yayınlar

Takvim-i Vekayi, "Mukaddime", 1 Kasım 1831, No:1.

Tercüman-ı Ahvâl, "Mukaddime", 2 Rebiülahir 1277 (18 Ekim, 1860).

İbret, B. M., "Türkçe Matbuat," 16 Zilkade 1289 (16 Ocak 1873), No:94.

Tasvir-i Efkâr, Selhi Zilhice, 1278, (28 Haziran 1862), No: 1.

Tasvir-i Efkâr, 13 Rebiülahir 1277 (29 Ekim 1860), No: 2.

Tasvir-i Efkâr, 15 Muharrem 1279, (13 Temmuz 1862), No:3.

Tasvir-i Efkâr, 27 Rebiülahir 1277 (12 Kasım 1860), No:4.

Tasvir-i Efkâr, 26 Cemaziyelevvel 1277, No:8.

Tasvir-i Efkâr, 14 Safer 1279 (11 Ağustos 1862), No:13.

Tasvir-i Efkâr, 4 Safer 1279 (1 Ağustos 1862), No:10.

- Tasvir-i Efkâr*, 21 Safer 1279 (18 Ağustos 1862), No: 15.
Tasvir-i Efkâr, 25 Safer 1279 (22 Ağustos 1862), No:16.
Tasvir-i Efkâr, 16 Rebiülevvel 1279 (11 Eylül 1862), No:22.
Tasvir-i Efkâr, 27 Rebiülevvel 1279 (22 Eylül 1862), No:25.
Tasvir-i Efkâr 4 Rebiülahir 1279 (29 Eylül 1862), No: 27.
Tasvir-i Efkâr, 5 Cemaziyelahir 1279 (27 Kasım 1862), No: 44.
Tasvir-i Efkâr, 25 Recep 1279 (16 Ocak 1863), No:58.
Tasvir-i Efkâr, 2 Ramazan 1279 (20 Şubat 1863), No: 68.
Tasvir-i Efkâr, 8 Ramazan 1279 (27 Şubat 1863), No:70.
Tasvir-i Efkâr, 25 Ramazan 1279 (15 Mart 1863), No: 75.
Tasvir-i Efkâr, 16 Şevval 1279 (10 Nisan 1863), No: 82.
Tasvir-i Efkâr, 27 Şevval 1279 (17 Nisan 1863), No:84.
Tasvir-i Efkâr, 18 Muharrem 1280 (5 Temmuz 1863), No: 107.
Tasvir-i Efkâr, 26 Muharrem 1280 (13 Temmuz 1863), No: 109.
Tasvir-i Efkâr, 14 Safer 1280 (31 Temmuz 1863), No:114.
Tasvir-i Efkâr, 21 Safer 1280 (7 Ağustos 1863), No: 117.
Tasvir-i Efkâr, 27 Safer 1280 (13 Ağustos 1863), No:118.
Tasvir-i Efkâr, 1 Rebiülevvel 1280 (17 Ağustos 1863), No:119.
Tasvir-i Efkâr, 5 Rebiülevvel 1280 (21 Ağustos 1863), No:120.
Tasvir-i Efkâr, 12 Rebiülevvel 1280 (27 Ağustos 1863), No: 122.
Tasvir-i Efkâr, 2 Rebiülevvel 1280 (18 Ağustos 1863), No:128.
Tasvir-i Efkâr, 5 Rebiülahir 1280 (18 Eylül 1863), No:129.
Tasvir-i Efkâr, 5 Cemaziyülevvel 1280 (18 Ekim 1863), No:137.
Tasvir-i Efkâr, 9 Cemaziyülevvel 1280 (22 Ekim 1863), No:138.
Tasvir-i Efkâr, 21 Cemaziyelahir 1280 (3 Aralık 1863), No:150.
Tasvir-i Efkâr, 24 Recep 1280 (4 Ocak 1864), no:159.
Tasvir-i Efkâr, 25 Şaban 1280 (4 Şubat 1864), No:168.
Tasvir-i Efkâr, 26 Ramazan 1280 (5 Mart 1864), No:176.
Tasvir-i Efkâr, 2 Zilhicce 1280 (9 Mayıs 1864), No:193.
Tasvir-i Efkâr, Zilhicce 1280 (26 Mayıs 1864), No: 197.
Tasvir-i Efkâr, 23 Zilhicce 1280 (30 Mayıs 1864), No:198.
Tasvir-i Efkâr, 29 Muharrem 1281 (4 Temmuz 1864), No:209.
Tasvir-i Efkâr, 15 Rebiülevvel 1281 (18 Ağustos 1864), No:222.
Tasvir-i Efkâr, 7 Cemaziyelahir 1281 (7 Kasım 1864), No:245.
Tasvir-i Efkâr, 27 Recep 1281 (26 Aralık 1864), No: 259.

İkincil Kaynaklar

- Ahmet Rasim (2016), *Matbuat Tarihine Medhal İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi* (F. Korkmaz, Ed.) (Ankara: Detay Yayıncılık).
- Akar, Şevket K., ve Hüseyin Al (2003), *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları, 1854-1856* (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi).
- Akşin, Sina (1997), "Siyasal Tarih" S. Akşin (Der.), *Türkiye tarihi 3—Osmanlı Devleti 1600-1908* (İstanbul: Cem Yayınevi): 73-188.
- Akyıldız, Ali (2012), *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme* (4. basım) (İstanbul: İletişim).
- Akyüz, Kenan (1954), "Şinasi'nin Fransa'daki Öğrenimi ile İlgili Bazı Belgeler", *Türk Dili*, III(31): 397-405.
- Aslantaş, Selim (2009), "Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(21): 109-136.
- Badem, Candan (2010), *The Ottoman Crimean War, 1853-1856* (Boston: Brill Academic Publishers).
- Bektaş, Yakup (2000), "The Sultan's Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegraphy, 1847-1880", *Technology and Culture*, 41(4): 669-696.
- Birdal, Murat (2010), *The Political Economy of Ottoman Public Debt: Insolvency and European Financial Control in the Late Nineteenth Century* (New York: Palgrave Macmillan).
- Cezar, Yavuz (1986), *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, XVII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih* (İstanbul: Alan).
- Çadırcı, Musa (2006), "Tanzimatın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler", 1840-1856. H. İnalçık ve M. Seyitdanlıoğlu (Der.), *Tanzimat: Değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (2. basım) (Ankara: Phoenix): 151-158.
- Çavdar, Tevfik (2007), *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler: Babıali'den Geriye Ne Kaldı?* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Ebüzziya, Ziyad (1997), *Şinasi* (İstanbul: İletişim).
- Findley, Carter V. (1980), *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922* (Princeton, N.J.: Princeton University Press).
- Genç, Mehmet (2000), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* (İstanbul: Ötüken).
- Georgon, François, ve Helene Gregoire (1999), "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) (Çev. E. Özdoğan ve M. Atik): 43-85.
- Gerçek, Selim Nüzhet (1931), *Türk Gazeteciliği 1831—1931* (İstanbul: Matbuat Cemiyeti Yayınları).
- Gevgilili, Ali (1983), "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (C. 1) (İstanbul: İletişim): 202-228.
- Hayta, Necdet (2002), *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi: 1278/1862 - 1286/1869* (1. basım) (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları).
- İnalçık, Halil, ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (2006), *Tanzimat: Değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (2. basım) (Ankara: Phoenix).
- İnuğur, M. Nuri (1993), *Basın ve Yayın Tarihi* (3. basım) (İstanbul: Der Yayınevi).
- Karagöz Kızılca, Gül (2011), "'Voicing the Interests of the Public?' Contestation, Negotiation, and the Emergence of Ottoman Language Newspapers During the Financial Crises of the Ottoman Empire, 1862–1875," PhD Diss. (State University of New York at Binghamton)

- Karagöz Kızılca, Gül (2014), *Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.Yüzyıl Siyasal Düşüncesinde Temsil Edilmeyenin Temsili Sorunu: Yeni Osmanlıların Halkı ve Orta ile Alt Sınıfların Temsili* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği).
- Karagöz Kızılca, Gül (2016), "Osmanlı/Türk Basın Tarihi Yazımı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *İlef Dergisi*, 3(1): 71-90.
- Kırlı, Cengiz (2009), "Surveillance and Constituting the Public in the Ottoman Empire", Seteney Shami (Der.), *Publics, Politics and Participation: Locating the Public Sphere in the Middle East and North Africa* (New York: SSCR): 282-305.
- Koloğlu, Orhan (2010), *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları).
- Mardin, Şerif (1961), "Some Notes on an Early Phase in the Modernization of Communications in Turkey", *Comparative Studies in Society and History*, 3(3): 250-271.
- Mermutlu, Bedri (2003), *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi* (İstanbul: Kaknüs).
- Moulin, Anne Marie ve Yeşim Işıl Ulman (Der.) (2010), *Perilous Modernity: History Of Medicine in The Ottoman Empire and The Middle East From The 19th Century Onwards* (İstanbul: Isis press).
- Ortaylı, İlber (2006), "Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu", Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Der.), *Tanzimat* (2. bs) (Ankara: Phoenix): 301-334.
- Özbek, Nadir (2015), *İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi).
- Özkan, Fulya (2014), "Winding Road to Modernization", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 34(1): 191-205.
- Quataert, Donald (1993a), *Ottoman Manufacturing in The Age Of The Industrial Revolution* (Cambridge; New York: Cambridge University Press).
- Quataert, Donald (1993b), "Ottoman Workers and The State: 1826-1914", *Workers, Peasants and Economic Change in The Ottoman Empire, 1730-1914* (İstanbul: Isis Press): 141-157.
- Quataert, Donald. (1994), "The Age of Reforms", Faroqhi, Suraiyai Bruce McGowan, Donald Quataert ve Şevket Pamuk (Der.), *An Economic and Social History of The Ottoman Empire* (C. 2) (Cambridge; New York: Cambridge University Press): 759-944.
- Reinkowski, Maurus (2017), *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) (Çev. Ç. C. Dikmen).
- Seçmen, Hüseyin (1972), *Şinasi* (Ankara: Türk Dil Kurumu).
- Sharpe, Jim (2001), "History From Below", Peter Burke (Ed.), *New Perspectives on Historical Writing* (2.bs) (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press): 25-42.
- Somel, Selçuk Akşin (2001), "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi", Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: C.1 Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi* (2. bs) (İstanbul: İletişim): 88-116.
- Şapolyo, Enver Benhan (1969), *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın* (Ankara: Güven Matbaası).
- Tansel, Fevziye Abdullah (1960), *Şinasi "Makaleler" Külliyyât IV* (Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası).
- Tevfik, Ebuzziya (1973), *Yeni Osmanlılar Tarihi* (İstanbul: Gözlem).
- Tilly, Charles (2002), *Stories, Identities, and Political Change* (New York, Oxford: Rowman ve Littlefield).

- Thompson, John B. (2010), "Haber Ticareti", Crowley, David ve Paul Heyer (Der.), *İletişim Tarihi: Teknoloji, Kültür, Toplum* (Ankara: Phoenix) (Çev. Berkay Ersöz): 174-179.
- Turna, Nalan (2013), *19. Yüzyıldan 20.Yüzyıla Osmanlı Topraklarında: Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri* (İstanbul: Kaknüs).
- Uzun, Ahmet (2002), *Tanzimat ve Sosyal Direnişler: Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı bir İnceleme, 1841* (İstanbul: Eren).
- Yalman, Ahmet Emin (1914), *The Development of Modern Turkey as Measured by its Press* (New York: Columbia University).
- Yazıcı, Nesimi (1992), "Vakayi-i Mısıriye Üzerine Birkaç Söz", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2: 267-278.